

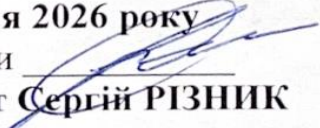
Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ТОПОНІМІЧНОГО ЛАНДШАФТУ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ
ДЕКОМУНІЗАЦІЇ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ОС «бакалавр»
студентки IV курсу
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.01 «Українська
мова і література», ОПП «Українська
і англійська мови: переклад
та редагування»

Марії Володимирівни Стоянової

Науковий керівник:
к.філол.н., доцент кафедри української
мови та прикладної лінгвістики
Оксана МАЦЬКО

«Допущено до захисту»
Протокол засідання кафедри
української мови та прикладної лінгвістики
№ 16 від 5 червня 2026 року
завідувач кафедри
к.філол.н., доцент **Сергій РІЗНИК**

КИЇВ–2026

АНОТАЦІЯ

Стоянова М.В. Трансформація топонімічного ландшафту Миколаївської області в умовах декомунізації. Кваліфікаційна (бакалаврська) робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти спеціалізації 035.01 «Українська та англійська мови: переклад та редагування». – Київський національний університет Тараса Шевченка, Київ, 2026.

Робота присвячена ґрунтовному аналізу трансформації топонімічного ландшафту Миколаївської області в контексті декомунізації. Розглянуто теоретичні засади топоніміки як галузі мовознавства, ідеологічні принципи радянської номінаційної політики, правове підґрунтя перейменувальних процесів, що розгорнулися в Україні після 2015 року, а також механізми витіснення автентичної української топонімії засобами радянського ідеологічного апарату. Проаналізовано семантичні та словотвірні групи радянського топонімікону, з'ясовано роль географічних назв у процесах деколонізації мовного та культурного простору держави.

Здійснено аналіз перейменувань топонімів Миколаївщини крізь призму декомунізаційної політики. В результаті дослідження виявлено превалюючі моделі радянської номінації: антропонімічні назви на честь діячів режиму, революційна символіка та ідеологеми. Зафіксовано закономірності їхнього усунення через відновлення історичних форм та запровадження нових українських найменувань.

Соціолінгвістичний аналіз засвідчив, що сприйняття перейменувань населення є неоднорідним та значною мірою визначається віком, місцем проживання та регіональною ідентичністю, а загальна динаміка ставлення до нових топонімів суттєво змінилася після початку повномасштабного вторгнення. Доведено, що декомунізація топонімічного простору є дієвим

інструментом деідеологізації, подолання колоніальних нашарувань та утвердження національного мовного середовища.

Ключові слова: *топоніміка, декомунізація, топонімічний ландшафт, радянська номінація, перейменування, соціолінгвістика, морфолого-словотвірний аналіз, бінарний аналіз.*

ABSTRACT

Stoianova M.V. Transformation of the Toponymic Landscape of Mykolaiv Oblast under Decommunization. Bachelor's qualifying thesis for the educational qualification level in specialization 035.01 "Ukrainian and English Languages: Translation and Editing". – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2026.

The thesis is devoted to a thorough analysis of the transformation of the toponymic landscape of Mykolaiv Oblast in the context of decommunization. The theoretical foundations of toponymy as a branch of linguistics are examined, along with the ideological principles of Soviet nomination policy, the legal basis for renaming processes that unfolded in Ukraine after 2015, and the mechanisms by which authentic Ukrainian toponymy was displaced through the Soviet ideological apparatus. The semantic and word-formation groups of the Soviet toponymicon are analyzed, and the role of geographical names in the processes of decolonization of the linguistic and cultural space of the state is clarified.

An analysis of toponymic renamings in Mykolaiv Oblast through the lens of decommunization policy has been carried out. The study identified the prevailing models of Soviet nomination: anthroponymic names honoring figures of the regime, revolutionary symbolism, and ideologemes. The patterns of their elimination through the restoration of historical forms and the introduction of new Ukrainian designations have been documented.

Sociolinguistic analysis revealed that public perception of the renamings is heterogeneous and largely determined by age, place of residence, and regional identity, while the overall dynamics of attitudes toward new toponyms changed significantly following the outbreak of full-scale invasion. It has been demonstrated that the decommunization of toponymic space serves as an effective instrument of

de-ideologization, overcoming colonial layers, and consolidating the national linguistic environment.

Keywords: *toponymy, decommunization, toponymic landscape, Soviet nomination, renaming, sociolinguistics, morphological and word-formation analysis, binary analysis.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОПОНІМІЇ ТА ПРОЦЕСІВ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ.....	11
1.1 Поняття топоніміки та її роль у мовознавстві.....	11
1.2 Особливості радянської топонімічної політики.....	16
1.3 Законодавчі основи декомунізації в Україні	21
Висновки до Розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. РАДЯНСЬКІ ТОПОНІМИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ: аналіз та лінгвістичні особливості топонімів, основні етапи декомунізації.....	28
2.1. Основні семантичні групи радянських топонімів Миколаївської області.....	28
2.2.Функціонування топоніміки та особливості радянських топонімів: лексичний, граматичний та морфологічний аналіз.....	35
2.3. Топонімічна політика та бінарна класифікація в межах Миколаївщини...41	
Висновки до Розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЦЕПЦІЇ ДЕКОМУНІЗОВАНИХ ТОПОНІМІВ.....	46
3.1. Соціальні та мовні чинники ставлення до змін в топонімічному ландшафті на прикладі Миколаївщини та інших регіонів України	46
3.2.Оцінка процесів декомунізації топонімії мешканцями Миколаївської області.....	50
Висновки до Розділу 3.....	54
ВИСНОВКИ.....	56
ЛІТЕРАТУРА.....	59
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку України актуальним є питання комплексного та детального дослідження і підтримки декомунізаційних процесів, адже це тривалий та складний процес, як з політичної, так і з соціокультурної, історичної та мовної точки зору. Топоніми – це не лише географічні об'єкти, це лакмусові папірці ідеології епохи. Радянська топоніміка є яскравим прикладом того, як назви виконували безпосередньо пропагандистську функцію.

Ухвалення законів про декомунізацію в 2015 році спричинило повний перегляд та реорганізацію мовної картини топонімного ландшафту України. Тенденція до повернення української історичної спадщини та ідентифікаційного, мовного переосмислення також корелює із декомунізаційними процесами. На прикладі окремого регіону, а саме Миколаївщини, дослідження питання перейменувань є надзвичайно важливим, адже значного впливу радянської ідеології зазнали південні та східні області.

Вивченням топоніміки в Україні займались: Т. Беценко [3], А. Коваль [22], Т. Купач [28], Л. Кравченко [26], Д. Бучко [6], В. Лучик [32, 33], Л. Масенко [34, 35]. Основними джерелами праці стали: І. Желєзняк [38], О. Гриценко [11], А. Зубко [18], Ю. Карпенко [19, 20, 21].

Актуальність дослідження полягає в поверненні історичної пам'яті та мовної ідентичності топонімичного ландшафту, зокрема на Півдні України. Переосмислення годонімів, заміна радянських марковано-ідеологічних назв на історичні, етнографічні та географічні номінації є невід'ємною складовою відновлення національної мовної ідентичності та деколонізації культурного простору. Повномасштабне російське вторгнення 2022 року суттєво прискорило суспільний запит на очищення топонімичного простору від

символів окупаційної ідеології, що робить дослідження цього процесу своєчасним та значущим.

Мета - дослідити трансформації топонімічного простору Миколаївщини в умовах декомунізаційних процесів.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати теоретичний аспект топоніміки як одного зі складників мовознавства.
2. Проаналізувати правове підґрунтя декомунізаційних процесів в Україні, виокремивши головні етапи та технічні механізми перейменування географічних об'єктів.
3. Здійснити аналіз радянського топонімікону Миколаївщини за семантичними групами, виявити превалюючі моделі номінації та словотворення топонімів, з'ясувати їхню роль у формуванні ідеологічного ландшафту.
4. Провести дослідження лексичного, морфологічного, словотвірного рівнів радянських номінацій, описати механізми дерусифікації та деідеологізації топонімічного простору області.
5. Дослідити соціолінгвістичні аспекти, що впливають на ставлення населення до зміни топонімічного ландшафту, проаналізувати динаміку сприйняття декомунізованих назв жителями Миколаївщини.

Об'єктом дослідження є система топонімів, що виникла в часи тоталітарного радянського режиму.

Предметом дослідження є особливості радянського топонімікону на Миколаївщині, його етимологія, семантика, а також процеси, механізми та наслідки перейменувань топонімів в контексті декомунізації.

Матеріалом дослідження слугували 250 радянських топонімів, зафіксованих на території таких міст як: Миколаїв, Південноукраїнськ, Очаків,

Новий Буг, Снігурівка, Вознесенськ, Нова Одеса. До вибірки належать назви самих міст, сіл, вулиць, проспектів, що мали яскраве ідеологічне забарвлення або були пов'язані із радянською історією, політичними діячами, тощо. У ході дослідження було опрацьовано 200 перейменувань, що несуть в собі сучасну конотацію поверненої культурної та історичної спадщини України.

Методи дослідження: порівняльно-історичний, лінгвостатистичний, культурно-історичний, лінгвогеографічний, етимологічний, метод аналізу, синтезу, картографічний, емпіричне дослідження.

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі процесу декомунізації топонімів Миколаївщини, виявлення сучасних лінгвістичних тенденцій у зміні географічних назв, а саме годонімів. Аналіз регіональних особливостей. Систематизація усіх наявних статистичних даних про процес декомунізації у Миколаєві. Дослідження назв вулиць, площ, проспектів у містах Миколаївщини за допомогою лексико-семантичних та структурних критеріїв.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані при викладанні курсу з соціолінгвістики, ономастики, топоніміки. Досліджений матеріал допоможе у систематизації принципів декомунізаційних процесів впродовж 2015-2026 рр. у Миколаєві. Частина досліджень була апробована на X Всеукраїнських наукових читаннях за участю молодих учених «Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи». Результати дослідження, зокрема матеріали соціолінгвістичного експерименту щодо перцепції декомунізаційних процесів мешканцями Миколаївщини передані філологічному факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1. Теоретичний та історичний аспект дослідження топонімії та процесів декомунізації

1.1. Поняття топоніміки та її роль у мовознавстві

Цікавість до вивчення топонімікону, а саме етимології назв постає перед мовознавцями. Дослідження таких аспектів як: мотивація назв, семантика, структура – є одним з головних завдань топоніміки. Загалом, топонімікою називають науку про походження географічних назв. Вона входить до складу такого розділу мовознавства як ономастика. Топоніміка постає комплексною наукою, що охоплює знання трьох дисциплін: лінгвістики, історії та географії [3].

Дослідник А. Коваль у своїй праці зазначає, що топоніміка – це мова-архів, своєрідний літопис землі [22].

Початок топонімічних досліджень сягає ще V ст. до н. е., Геродот у своїй праці описав тогочасну Скіфію, що представляє для нас неабиякий інтерес, адже ця територія сучасно охоплює південні регіони. У четвертій книзі «Мельпомена» дослідник називає річку Дніпро – Борисфеном, Південний Буг – Гіпанісом, а Дунай – Істрою [10]. Також варто зауважити, що Північне узбережжя Чорного моря було описано у «Посібнику з географії» Клавдія Птолемея, важливість праці полягає в тому, що науковець надав один з найбільших переліків назв міст та поселень на Дніпрі, між річками Дунай та Дон, а також він вказує на 14 поселень у Криму. Сучасні дослідники змогли віднайти відповідні місця на сучасній карті, а саме: городище на мисі Ай-Тодор у Криму вони пов'язують із Птолемеєвим Хараксом, городище неподалік села Орлівка Ренійського району Одеської області вдалось ідентифікувати з Новіодунумом [50]. На території України топоніміка починає

свій активний розвиток у XIX-XX століттях [33]. Наприклад, Іван Франко працював над етимологією походження назв сіл, річок, тощо, часто у своїх працях він посилався на давні слов'янські назви, ототожнював із історичними подіями. Український вчений Михайло Максимович зосереджував свої дослідження на аналізі давньоруських географічних назв.

Грунтовне зосередження на вивченні українського топонімікону дає нам змогу виділити хронологічні рамки назв:

- дослов'янська доба (V - VII ст до н. е.);
- середньовіччя (XIII – XV ст.);
- доба козацтва (XVI – XVII ст.);
- імперська доба (XVII – поч XX ст.);
- радянська доба (XX ст.);
- незалежна України (з 1991 р.) [28]. Топоніми поділяють на такі загальні категорії як:
 - хороніми (назва на позначення назви країни та її мешканців);
 - ойконіми (назва, що використовується на позначення міст, селищ, а також сіл);
 - гідроніми (назва на позначення водоймищ, тут також можемо говорити про океаноніми (назва на позначення океанів), пелагоніми (назви морів), лімноніми (назви озер), потамоніми (назви річок), гелоніми (назви боліт));
 - ороніми (назва гір та височин);
 - годоніми (предмет нашого дослідження, що позначає назви вулиць);
 - урбаноніми (назви, що характеризують внутрішньоміські об'єкти)
 - агороніми (назви площ)

- дромоніми (назви дорожніх сполучень) [30]. У нашому дослідженні ми безпосередньо зосередимось на вивченні годонімів та онімів у такий часовий проміжок: від радянської доби і до сьогодення.

За фізичними властивостями (величина об'єкту) топоніми поділяють на мікротопоніми та макротопоніми, інша назва гіпероніми та гіпоніми.

Як зазначає М. Худаш дискусійним постає питання вужчої класифікації топонімів, адже єдиної системи немає [54].

Мовознавці виділяють такі особливості:

- 1) Гетерогенність та асинхронність – термінам та іншим складовим елементам характерне різне походження, а також неодночасність появи в мові;
- 2) Специфічний лінгвістичний статус, що забезпечується особливим місцем термінології в загальній системі мови;
- 3) Консервативні погляди на збереження номенклатурних назв;
- 4) Динамічність понятійної бази, регулярний перегляд змісту основних термінів.

Дослідниця А. Титаренко у своїй статті наголошує, що перші спроби класифікації топонімів базувалися на трьох принципах:

- лексико-семантичному;
- морфолого-словотвірному;
- бінарному (поєднання лексико-семантичних та словотвірних засад) [52].

Науковиця також виділяє урбанонімію як багатогранну систему, що є невід'ємною для будь-якого регіону або топонімічного простору. Для того, щоб створити комплексну та вичерпну класифікацію не можна послуговуватись лише одним підходом, тому поєднання тематичного та структурно-семантичного принципів є оптимальним [52]. Н. Тарасова зазначає, що українські дослідники поступово відмовились від «двійкових»

систем, запропонованих Ф. Міклошичем та іншими дослідниками, на користь всеохопних та багатовимірних класифікацій. Відтак, О. Купчинським та Д. Бучком було запропоновано розділити назви, що походять від імен людей і ті, що виникли від слів загального користування (ліс, яр, і т.д.). Категорії «непевного» та «неясного» значення були запроваджені Л. Гумецькою, що означало революційний прорив, адже таким чином, було визнано, що мова має свої архаїчні пласти. Звертаючись до напрацювань дослідників Ю. Карпенка та В. Лободи можемо стверджувати, що топонімія України не є суцільною, кожен куточок, село, місто, область має свої специфічні моделі номінації, що зумовлені історичними процесами, що відбувались на тій території, а також топонімічним ландшафтом [51].

Топоніміка як інтегральна наука також має особливе значення для діалектології, лінгвогеографії, адже спільні топонімічні ареали співпадають із діалектними зонами, що дає змогу простежити спільні закономірності номінації та мовного розвитку. Сучасна топоніміка не є статичною, вона зосереджена на дослідженні процесів перейменування через геополітичні трансформації, зміни державного устрою, таким чином, цей процес конструює та переосмислює питання колективної свідомості та ідентичності.

Зв'язок топоніміка із лінгвокультурологією зумовлений концепцією того, що географічні назви виступають мовною репрезентацією кожного народу. Будь-яка номінація виступає носієм унікального культурного та ідентифікаційного коду нації.

Отже, топоніміка – це складна та комплексна наука, що перебуває на перетині лінгвістики, географії, історії, культурології. Лінгвістично вона слугує унікальним носієм фонетичних, морфологічних та синтаксичних перетворень. у нашому дослідженні ми спираємось на назви годонімів, що виникли за радянських часів і зазнали процесу декомунізації. Таким чином, ми

проаналізували визначення та поняття топонімів, охарактеризували їхню класифікацію, структурні елементи та принципи формування урбанонімів.

1.2. Особливості радянської топонімічної політики

Важливу функцію в радянізації топонімічного простору відіграла ідеологічна політика. На думку дослідників, саме назви вулиць є визначальними та дають розуміння того, що наразі є значущим та вартим збереженню публічної пам'яті. Топонімічна політика також бере участь у конструюванні соціальної та політичної ідентичності [1].

Радянська топонімічна політика – це спрямована денаціоналізація, що штучно створювала альтернативну історичну пам'ять, де українська ідентичність та світогляд замінювались на суто «радянські ідеали».

Ієрархія номінації простежувалась у містах та селах. Імена російських політичних діячів, вихідців з москви – відводились для центральних проспектів та вулиць у містах, натомість на честь місцевих героїв або нижчих за рангом комуністів називали вулиці в селах. Назви, що були пов'язані безпосередньо із українською історією були винищені майже повністю, не було згадок про: козацтво, його діячів, релігію, національно-визвольні змагання. Простір був, нібито, інтернаціональним – за цим була схована маркована «російським колоритом» ідея перейменування [29].

Після встановлення більшовицької влади (1918-1920 -ті роки), процес радянізації набув нових обертів. Масові перейменування міст, сіл, вулиць, площ, проспектів, і тих назв, що мали згадки про колишню імперську владу були змінені на нові символи – пролетаріат, комунізм, ленінізм, тощо. Номінація здійснювалась безсистемно, місцеві органи намагались догодити «верхівці», змінюючи топоніми. Масовість такого перейменування призвела до хаосу: був відсутній облік та перепис усіх нововведених назв. Тогочасне листування вищого керівництва свідчить, що населення не сприймає нових назв, адже вони відділені від звичного середовища. Дослідник В. Паперний виділяє певну системність перейменувань, післяреволюційному періоду були

характерні настрої змін, радикалізму та надмірності, тож влада цим скористалась, і більшість топонімів замінила на ті, що були притаманні більшовицьким ідеям: Червоний, Революція. Наприклад, у Кременчуцькому районі з 40 перейменувань 15 були утворені від слова «червоний» [4].

Дослідники виокремлюють кілька хвиль перейменувань на території України. Перша - вже описаний період початку утвердження радянської влади (1920-ті роки), друга – доба сталінізму, перейменування стосувались тогочасних «ворогів народу», третя – припала на період «Відлиги» (1950-ті – 1960-ті роки), характерна певним переосмисленням культу особи Сталіна, але парадигма радянської ідеології та пропаганди проходили червоною ниткою поміж всіх номінацій.

В контексті радянської політики варто звернутись до праці Пола Коннертона «Як суспільства пам'ятають» [25], цікавим є його формулювання про меморіали (пам'ятні місця для кожної людини) та локуси (місця, що є буденними для життя осіб: парк, провулок, проспект). Соціолог стверджує, що топонімічний простір постає доволі маніпулятивним, відтак можемо говорити про радянську політику, яка активно впроваджувала думку того, що «треба пам'ятати», встановлюючи пам'ятники вождям (зокрема Леніну), обеліски, заміни звичних назв вулиць на ідеологічно навантажені номінації. Тогочасне керівництво не обмежилось лише цим, локуси теж були трансформовані, фізичне перебудування вулиць, проспектів та бульварів, що змушувало містян рухатись по нових маршрутах, це означало зміну звичного способу мислення. Науковиця К. Кузіна на прикладі міста Вінниці показує, що знесення бульвару на центральній вулиці міста призвело до зміни звичного ритму життя містян[27]. За радянської влади центральні алеї, площі, вулиці та сквери – стали місцями, куди люди звикли ходити на всі свята, демонстрації. На шляху їх обов'язково зустрічав пам'ятник Леніну, червоний прапор на будівлі

обкому, тощо. Така схема знищення історії різних міст в Україні стала звичною практикою, радянська влада стирала пам'ять про культурних, політичних діячів та події, робила міста схожими одне на одного, одній їй ті ж назви, пам'ятники, обеліски. Історичний підхід був повністю проігнорований тогочасною владою.

Науковці зазначають, що Україна була чи не єдиною країною Європи, яка зазнала таких масштабних перейменувань та «переписування» свого топонімічного ландшафту. Про неефективність таких методів перейменування свідчили «подвійні назви»: офіційно – населений пункт має ідеологічно прийнятну назву, але в побуті люди послуговуються старою номінацією. Можемо стверджувати, що саме таким чином проявлялась топонімічна стійкість народу. Усне мовлення є унікальним, адже саме воно зберегло левову частку питомо українських назв вулиць, скверів, бульварів. Проаналізувавши перейменування в різних куточках України, доходимо висновків, що майже всюди вони були однаковими, але все ж певні відмінності є:

- Центральні, Східні та частина Південних регіонів були перейменовані за вже описаним принципом – зміна історичних орієнтирів за допомогою назв;
- Захід України був приєднаний до складу СРСР пізніше, отже була застосована політика топонімічного маскування. Прикладом може слугувати перетворення вулиці Білінських (польський меценат та благодійник) на вулицю Белінського (російський літературний критик). Для містян це була зміна лише однієї літери, а етимологічно було знищене первинне значення назви [17].
- Південна Бесарабія, на думку В. Дроздова, постає одним із найцікавіших приладів. Цю територію не вдалось підлаштувати під загальну систему, адже міф про «єднання українських територій» тут не був актуальним.

Ідеєю навколо якого будувався увесь міф перейменувань Бесарабії базувався на штурмі Ізмаїльської фортеці Олександром Суворовим, тому тут почали активне зведення пам'ятників Суворову, більшість топонімів стосувались російських генералів. Символічно ці «подвиги» пов'язували із міфом про «Велику Вітчизняну війну», адже лише російський солдат постає визволителем цих земель [14]. Змістове наповнення міських урбанонімів, хоч і мало певні відмінності, але в загальному залишалось схожим, наприклад, у Маріуполі та Харкові у 2016 році перейменували 14 топонімів, що були присвячені *Жовтневій революції*, 7 топонімів на *честь комсомолу*, 6 топонімів на *честь Орджонікідзе* (радянський партійний діяч), 5 урбанонімів на *честь Артема* (більшовицький революціонер), 4 урбаноніми на *честь більшовицької партії*. Також перейменували такі вулиці та проспекти, що прославляли тогочасних діячів: *Калініна, Володарського, Кірова (3 топоніми), Куйбишева, Енгельса, Маркса (2 топоніми), Держинського*.

Миколаївщина у 2016 році також зазнала змін, в місті Миколаїв було перейменовано 120 об'єктів, серед яких ті, що стосувались Жовтневої революції, комуністичних свят (*проспект Жовтневий на Богоявленський, Площа імені 61-го Комунара на Адміралтейську площу*). Зміни торкнулись також годонімів, що стосувались радянських ідеологів (*Проспект Леніна на Центральний проспект, вул. Карла Маркса на вул. Андрея Шептицького*) [48].

Протягом всього існування СРСР активна радянізація не зменшувалась. Дослідник Л. Белей писав про те, що радянська система методично та цілеспрямовано уніфікувала топонімічний простір України [2].

Отже, українська топоніміка зазнала значного впливу пропаганди та насильницькі насаджених ідеологічних засад, що призвело до історичних та культурних втрат у свідомості та сприйнятті історичної реальності

українцями. Хаотична радянська політика була спрямована на знищення локальної історії, особливого успіху досягли у південних та східних містах, нав'язуючи ворожі назви свят та сумнівних героїв радянського союзу, політику мімікрії радянська влада застосовувала і на Заході країни.

З 2015 року декомунізаційні процеси активізувались, і з інформаційного простору поступово зникають оніми, що ототожнюються з радянською пропагандою.

1.3. Законодавчі основи декомунізації в Україні: основні етапи та механізми перейменування радянських топонімів

Очищення та радикальні зміни в топонімічному просторі від символів тоталітарного режиму почали активно обговорювати після подій Революції Гідності. Підвалини таких трансформацій закладались ще після проголошення незалежності України. П. Герчанівська пропонує триетапну періодизацію змін у топонімічному ландшафті України [9].

Перший етап припадає на 1991 - 2014 роки, що ознаменовується ухваленням Закону «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» [44].

Хоча прямої вказівки на зміну топонімів в цьому документі не було, але шістдесятники, лідери антирадянських повстань, діячі культури, науковці, тощо були визнані жертвами ідеологічного радянського режиму. Таким чином, місцева влада у містах та селах отримала право зміни топонімів на їхню честь. Вулиці на честь *Миколи Хвильового*, *Леся Курбаса*, *В'ячеслава Чорновола* з'явилися саме завдяки цьому закону. Початок становлення самостійної української держави характеризувався певною правовою невизначеністю, відтак закони ухвалювались з обережністю, мали на меті консенсус та компроміс. Більш системно така політика впроваджувалась за каденції Президента Віктора Ющенка. Саме він ухвалив Указ «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні» 2007 року [41]. Тоді й започаткувався демонтаж пам'ятників, що увіковічнювали діячів радянською періоду, які були причетні до організації голодоморів та репресій. Віктор Ющенко хоч і намагався зрушити процес відсторонення українського політикуму від радянської ідеології, його ініціативи, на жаль, не отримували відповідної підтримки в парламенті, таким чином, бюджет для здійснення цих заходів закладений теж не був, що означало декларативність цих законів.

Місцева влада також не вважала за потрібне зрушити процес демонтування пам'ятників, щоб розпочати трансформацію культурного та історичного простору. На Сході та Півдні до 2013 року залишались пам'ятники Леніну, Держинському, Суворову, Потьомкіну, аргументували це законом про охорону культурної спадщини. П. Герчанівська зазначає, що жоден наказ не зобов'язував місцеві органи прибирати такі об'єкти.

Революція Гідності стала переломним моментом у свідомості кожного українця, і символом другого етапу декомунізації. Тут варто сказати про такий процес як «Ленінопад». 8 грудня 2013 року був повалений пам'ятник Леніну, у Києві, на Бессарабській площі. Громадянське проактивне суспільство було сформоване, такі дії стали виявом прямого народовладдя. Після втечі Януковича та перших розстрілів на Майдані, процес повалення пам'ятників набув масштабів, місто за містом люди виходили та знищували символи радянської ідеології, таким чином, десакралізували режим. Внаслідок цих подій була ухвалена низка декомунізаційних законів:

- «Про правовий статус вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX століття» [43], вперше було визнано визвольний рух та такі організації як ОУН та УПА;
- «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 рр.» [45], що передбачає розвінчення міфу про «Велику Вітчизняну війну», утвердження європейського розуміння та традицій вшанування 8 травня;
- «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» [40], відбулось відкриття секретних архівів та фондів радянських спецслужб;
- «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди

їхньої символіки» [42], у нашому дослідженні ми спираємось саме на нього. Цей закон забороняє використання символіки комуністичного режиму, включно з назвами населених пунктів, вулиць, площ, що безпосередньо пов'язані з радянськими діями, подіями або органами влади СРСР. Також цей документ передбачає порядок перейменування об'єктів.

Останній документ також передбачає багаторівневий механізм перейменування, який детально описаний у праці О. Гриценка «Декомунізація в Україні як державна політика» [11]. Відтак, рішення про зміну назви топоніма спочатку ухвалюються місцевими радами, якщо за 6 місяців рада не ухвалила остаточного рішення, то повноваження перейменування переходили до селищного або міського голови. Якщо голова бездіяльний, то рішення автоматично буде надано Кабінету Міністрів України. Перейменування найвищих адміністративно-територіальних одиниць здійснюється виключно Верховною Радою України. Розгляньмо детальнішу схему перейменування:

- 1) Органи місцевого самоврядування мають ухвалити рішення про необхідність перейменування об'єктів, що підпадають під дію закону.
- 2) Для ефективної та фахової роботи потрібно сформувати консультативно-дорадчий орган (комісію), до складу якого входять представники громадськості, історики, науковці, філологи, тощо. Комісія повинна проаналізувати перелік вже наявних назв, та запропонувати нові варіанти.
- 3) Щодо запропонованих нових назв проводяться консультації з громадськістю. Яким чином така кампанія буде проведена залежить від місцевих органів, це може бути: електронне опитування, публічні слухання, засідання.

Після оприлюднення рішення місцевої влади або Верховної Ради, нові назви набувають чинності.

Мовознавці також вбачають такі механізми перейменування:

- 1) Повернення автентичної назви, яке було витіснене радянською системою, тобто реставрація історичної назви [33] (*Бахмут* замість *Артемівськ*, *Кам'янське* замість *Дніпродзержинськ*).
- 2) Меморіалізація національного лінгвокультурного коду українців, а саме увіковічнення імен видатних діячів історії, культури, науки, мовознавства (*вул. Шухевича*, *пл. Лесі Українки*, *просп. Бандери*, *місто Кропивницький*).
- 3) За основу перейменування деяких ойконімів брали колишні назви сіл і селищ. Як правило, такі топоніми позначали міста, на місці яких за радянської доби були робітничі селища або козацькі слободи (*Місто Красний Лиман* (Дон.) отримало назву *Лиман* (Лиман – спочатку назва козацької слободи, а потім військового поселення, яке мало цю назву до 1925 р.).
- 4) Створення нових назв. До такого методу місцева влада разом з науковцями вдавалась з двох причин: 1) перша причина полягала в тому, що історична назва міста була немилозвучною та неактуальною для сучасних мешканців; 2) другою причиною могло виявитись те, що не такого населеного пункту не існувало до радянської, в таких випадках, нові назви добирали з урахуванням фізико-географічних принципів місцевого ландшафту [36].

Таким чином, політика декомунізації в Україні пройшла довгий шлях свого становлення. Вона стала не лише інструментом юридичного розриву з радянським, тоталітарним минулим, а й глибоким філологічним процесом трансформації мовного ландшафту, де назви це виступають не просто

географічними показниками, це символи української ідентичності та засоби формування культурно-історичної пам'яті. На мовному рівні процес декомунізації виявився дещо складнішим: від реставрації та меморіалізації українських героїв, діячів, науковців до створення нових семантично навантажених назв. Декомунізація поєднує юридичну, політичну та мовні площини, репрезентує перехід від колоніальних назв, до назв, що репрезентують засади національної пам'яті України.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Топоніміка, як розділ мовознавства, є невід’ємною частиною ономастичного простору, що виконує різні функції від номінаційної до прагматичної та ідентифікаційної. Географічні назви яскраво зображують мовні картини та реалії в яких живуть мешканці, тож будь-яка зміна несе в собі глибокий соціолінгвістичний зміст, тому що зміна назв впливає на суспільну підсвідомість.

Радянська топонімічна політика була інструментом штучного мовного та культурного об’єднання народів СРСР. Мовний простір був майже повністю захоплений назвами на честь вождів, «героїв» та революціонерів.

Український онімний простір пройшов три законодавчі етапи, що підкріпили засади декомунізації. Для першого (1991-2014/2015 роки) характерним була декларативність та компромісність ухвалених законів, що призвело до активізації громадянського суспільства, яке самостійно розпочало стихійний «ленінопад», що призвело до активізації влади, і символізувало другий етап (2015-2022). За яким був ухвалений пакет декомунізаційних документів, зокрема, закон («Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки») унормував та створив юридичні строки ухвалення нових назв, також був представлений чіткий алгоритм перейменування з 4 пунктів. Третій етап – деколонізаційний та найбільш трансформаційний через початок повномасштабного вторгнення. Варто загадати про ухвалення Закону від 21 березня 2023 року «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». Він розширив правові заборони на використання маркованої лексики в номінаціях.

На території Миколаївської області декомунізаційні зміни проходили складний шлях, адже спостерігався спротив місцевих громад до реформування топонімічного простору. Ідеологічна нейтралізація назв – була дуже популярним інструментом на Миколаївщині у 2015-2016 роках. Миколаївська область не стала винятком у 2022 році, який став каталізатором остаточного витіснення імперських наративів із топонімічного ландшафту області.

Отже, становлення топонімічного простору в Україні, а зокрема і на Миколаївщині, свідчить про поступове подолання імперських поглядів та ідеологічних номінацій, а також про звільнення від штучних колоніальних назв.

РОЗДІЛ 2. РАДЯНСЬКІ ТОПОНІМИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ: аналіз та лінгвістичні особливості топонімів, основні етапи декомунізації

2.1. Основні семантичні групи радянських топонімів Миколаївської області

Після встановлення радянського режиму в Україні, почався активний процес ідеологічної трансформації топонімічного простору. Миколаївщина – важливий промисловий та військово-морський форпост на Півдні України, що був чутливим до політичних змін. Топонімічний ландшафт регіону відображав усі віхи його історії. За словами дослідника Ю. Крючкова обласний центр, а саме місто Миколаїв пройшло шість етапів масових номінацій вулиць, площ, скверів, бульварів, проспектів, тощо. Перші три охоплюють часи російської імперії, наступні – радянська доба, де замість дореволюційних та імперських назв, а також тих, що пов’язані з локальною історією міста, на карті з’явилися імена вождів, революціонерів, героїв війни. Така тенденція призвела до того, що змінився буденний топонімічний ландшафт, де кожна вулиця, на думку, радянських ідеологів мала свідчити про партію, боротьбу та перемогу.

У 1930-х роках Миколаївщина почала стрімко розвиватись як суднобудівний центр. У цей момент зростає кількість нових вулиць, заводських районів, житлових масивів. Усі тогочасні топоніми, на думку тоталітарної влади, мали виховувати, так звану, «радянську свідомість», тож оніми, як правило, увіковічнювали честь робітників, інженерів та героїв праці.

За часів Другої світової війни, Миколаївщина також зазнала топонімічних змін. Для цього періоду характерними були назви безпосередньо пов’язані із військовою тематикою. Вулиці, площі, сквери перейменували на честь маршалів, героїв радянського союзу, військових частин.

Після здобуття Україною Незалежності місцева влада у середині 1992 року не підтримала пропозицію патріотичних сил про створення комісії, що функціонувала б для змін назв вулиць, які мали комуністичну номінацію. Ситуація стала змінюватись після початку Революції Гідності та ухвалення законів у 2015 році. За постановами Верховної Ради України та розпорядженнями Миколаївської ОДА, у 2016 році на Миколаївщині був перейменований 41 сільський населений пункт та 154 годоніми у самому місті Миколаїв [23]. Підрахунки свідчать, що радянської ідеологічно-навантаженої лексики в межах Миколаївської області було чимало.

Повномасштабне вторгнення внесло свої корективи, у 2022 році нарешті активно запрацювала комісія з топоніміки. У місті також реалізовувався проєкт «Деколонізація: переосмислення імперського минулого в публічному просторі Миколаєва» [12]. У рамках ініціативи 26 липня 2024 було перейменовано 152 вулиці міста.

Отже, можемо виділити такі основні семантичні групи радянських топонімів на Миколаївщині, що функціонували до масштабних змін у 2015-2016 роках. За основу візьмемо класифікацію Ю. Карпенка викладену в його праці «Топонімія Буковини» [21].

Перша та найчисельніша – **антропонімічні топоніми (антропотопоніми)**, оніми, що пов'язані з ключовими постатями радянської історії. Ця група налічує назви, утворені від імен вождів, революціонерів, «героїв» ідеологічного режиму. Вкорінення понять та потрібних ідей за допомогою форматування топонімічного простору було основним інструментом тогочасної пропаганди, таким чином, величезний масив марковано-ідеологічних назв було введено в обіг. На території Миколаївської області містились такі відантропонімні назви на честь *Леніна, Фрунзе, Будьонного*,

Пархоменка, Кірова, Держинського, Луначарського, Куйбишева тощо. Можемо говорити про такі перейменування в межах області:

- *с. Леніне* Баштанського району перейменовано на *с. Лук'янівка* [7], *с. Леніне* Кривоозерського району перейменовано на *с. Гойдаї* [7], *с. Ленінка* Березанського району перейменовано на *с. Виноградне* [8];
- *с. Кірове* Миколаївського району перейменоване на *с. Зарічне* [15];
- *с. Фрунзе* Доманівського району перейменовано на *с. Петропавлівку* [16];
- *с. Куйбишівка* Доманівського району перейменовано на *с. Бузькі Пороги*, *с. Куйбишівка* Єланецького району перейменовано *с. Велика Солона* [39];
- *с. Чапаївка* Березанського району перейменована на *с. Щасливе* [39];
- *с. Щорса* Братського району перейменована на *с. Степове* [46].

Перейменування в місті Миколаїв:

- *вул. Кірова* перейменована на *вул. Троїцьку*;
- *вул. Держинського* перейменована на *вул. 3-тю Слобідську*;
- *вул. Орджонікідзе* на *вул. 8-му Слобідську*;
- *вул. Косіора* на *вул. 1-шу Госпітальну*;
- *вул. Пархоменка* на *вул. Гетьмана Мазепи*;
- *вул. Луначарського* на *вул. 10-ту Слобідську*;
- *вул. Будьонного* на *вул. Сінну*;
- *проспект Леніна* на *проспект Центральний*.

Мета таких годонімів – вкорінення авторитету радянських вождів на рівні локальної історії. Така тактика мала масовий характер та намагалась насадити «правильну» політичну ідентичність містянам.

Наступна семантична підгрупа характерна **ідеолого-політичними назвами** на честь головних подій в житті кожного «радянського» громадянина. Наприклад, топоніми, що прославляють події Жовтневої революції 1917 року.

1 Травня, ювілеї, тощо. Всі куточки Миколаївської області просякнуті такими топонімами, здебільшого вони є однаковими:

- *с. Жовтневе* Врадіївського району перейменовано на *с. Новомихайлівське*, *с. Жовтневе* Доманівського району перейменовано на *с. Цвіткове*, *с-ще Жовтневе* Миколаївського району перейменовано на *с. Чумаки*, *с. Жовтень* Казанківського району перейменовано на *с. Нове* [39].
- *с-ще Комсомольське* Миколаївського району перейменовано на *с. Адамівка*;
- *с. Червона Знам'янка* Казанківського району перейменовано на *с. Шевченкове*, *с. Червона Українка* Березанського району перейменовано на *с. Українка*, *с. Червоний Київ* перейменовано на *с. Київ*, *с. Червоний Орач* Кривоозерського району перейменовано на *с. Семенівка*;

Перейменування у місті Миколаїв:

- *просп. Жовтневий* перейменовано на *прос. Богоявленський*;
- *район Ленінський* перейменовано на *Інгульський* [53].

Аналіз радянських топонімів показує, що тогочасна влада ставилась до увічнення Жовтневого перевороту як до події, що розпочинала «новий відлік» для громадян. Через частотну повторюваність таких онімів люди постійно жили в своєрідному радянському міфі, що як мантра повторювався як в області, так і в місті. *Червоний* також відігравав ключову роль в ідеологізації топонімічного простору, для пересічного громадянина він вже не означав слово «красивий», він був ознакою постійної присутності нової влади в регіоні. Додавання «Червоного» до назв Київ та Україна закріплювали вигадку про єдиний радянсько-український простір. Представлені перейменування датуються 2016 роком, переважає інструмент нейтралізації топонімів. Південь України мав неоднорідні

погляди на перейменування, тож місцева влада вирішила перейменувати за фізико-географічним критерієм більшість назв, не повертаючи їм історичних номінацій, якщо такі були.

Наступній категорії характерна **номінація на честь пролетарів та утвердження класовості в радянському суспільстві**. Назви, що акцентують увагу на значущості праці та робітничого класу в радянському суспільстві, зокрема на Миколаївщині, яка була індустріальною:

- *с-ще Незаможник* Казанківського району перейменовано на *с-ще Гранітне* [53];
- *с-ще Пам'ять Комунарів* Миколаївського району перейменовано на *с-ще Святомиколаївка*;
- *с-ще Радгоспне* Миколаївського району перейменовано на *с-ще Чемерлієве*;
- *с-ще Радсад* Миколаївського району перейменовано на *с-ще Радісний сад*;
- *с-ще Іллічівка* Братського району перейменовано на *с. Іванівка*.

В місті Миколаїв:

- *вул. Акіма* перейменовано на *вул. 1-шу Військову*;
- *вул. Комсомольську* перейменовано на *вул. 6-ту Слобідську*;
- *вул. Латиських стрільців* перейменовано на *вул. Січковий стрільців*.

Основна стратегія номінації радянської влади була нормалізувати бідність, колективізацію, розкуркулення. Особливу цікавість для нас представляє топонім «Пам'ять Комунарів», адже перейменувавши його, зруйнували відомий міф про «61 комунара» (у 1919 році білогвардійцями було розстріляно 61-го робітника на суднобудівному заводі, в Миколаєві. Ця історія, за радянських часів, стала сакральною, адже робітники стали символом відданості «червоному режиму»). Перейменування на топонім

«Святомиколаївка» промаркувало топонімічний ландшафт та окреслило приналежність до області. Варто сказати про органічне перейменування вул. Латиських стрільців (боездатна сила та основний військовий інструмент Леніна) на вул. Січових стрільців, яка усунула прославлений тоталітарний міф, та увіковічнила українське формування борців за незалежність України. Зауважмо, що для мешканців ця назва стала співзвучною, що допомогло швидше перелаштуватись та уникнути дискомфорту при адаптації.

Наступна категорія – **військово-патріотичні назви**, топоніми, що увіковічують пам'ять про радянські подвиги та героїв в межах міста Миколаїв:

- *просп. Героїв Сталінграда* перейменовано на *просп. Героїв України* (на честь 79-ї окремої аеромобільної бригади) [49];
- *вул. Сиваської Дивізії* перейменовано на *вул. 3-тю Військову*;
- *вул. Урицького* перейменовано на *вул. 1-шу Екіпажну*.

Хоч Миколаївська область безпосередньо пов'язана зі збройними битвами, запеклими боями, група таких топонімів не є чисельною для міста та всього регіону.

Топонімічний простір Миколаївщини це не випадкова та хаотична добірка назв, це структурований механізм тоталітарної машини та контролю над онімним простором. Майже усі назви несли у собі конотацію русоцентричності та транслиували в маси тоталітарну політику.

Отже, радянська топоніміка та перейменування на Миколаївщині виконували роль символічного програмування простору міста. У таких промислових та індустріальних центрах зміна назв мала функцію ментальної стандартизації свідомості населення, формування єдиного «правильного» топонімічного простору, що підпорядковувався цінностям марксизму та ленінізму. Після створення радянського союзу топонімічний ландшафт

Миколаївської області був кардинально змінений та переписаний. Зникли імена історичних постатей, діячів української культури, локальних персоналій на користь політично ідеологізованих назв (*Ленін, Маркс, Держинський* тощо). На теренах міста відбувалась ідеологічна колонізація публічного простору. Кожна назва вулиці, проспекту, парку чи скверу мали не лише функцію адреси, а несли за собою потужне семантичне, пропагандистське та символічне навантаження. Тогочасна топоніміка області формувалася за кількома напрямками (ідеолого-патріотична, військово-патріотична, інтернаціональна, ушавлення праці та професій, а також символічна), усі ці семантичні групи мали на меті встановити символічне панування над свідомістю громадян. У післярадянській період ситуації змінювалась доволі повільно. До 2015 року функціонували майже всі перераховані топоніми. Деколонізація активізувалась лише після ухвалення законів у 2016 році та початку повномасштабного вторгнення у 2022 році. Такі зміни, хоч і не є швидкими, але свідчать про поступове звільнення топонімічного простору від комуністичного та ідеологічного минулого і прагнення до створення власного ідентифікаційного та мовного коду, що базуватиметься на українській історії, культурі та локальній пам'яті.

2.2. Функціонування топоніміки та особливості радянських топонімів: лексичний, граматичний та морфологічний аналіз

Назви вулиць, проспектів, площ, мікрорайонів, скверів у радянський період відображали офіційно схвалену картину світу, характеризували політичні наративи та формували символічний простір Миколаївської області. В контексті декомунізації ґрунтовне вивчення топоніміки, а саме урбанонімії набуває особливої актуальності. За допомогою семіотичного аналізу ми можемо розглянути топонім не просто як назву, а як ідеологічну одиницю, яка непомітно проникає в життя кожного громадянина. Аналіз семантичних, морфологічних, а також синтаксичних засад дає змогу простежити механізми втілення радянської топонімічної політики.

Існує різноманіття класифікацій топонімів, адже укласти уніфіковану систематизацію назв постає певною проблемою, по-перше, предмет топоніміки, а саме топоніми є багатогранними, по-друге, мовознавці через різні підходи до вивчення цієї проблеми створювали різні за змістом класифікації онімів.

Дослідниця А. Титаренко наголошує на тому, що лінгвісти послуговуються трьома основними принципами класифікації топонімічного простору: [52]

- лексико-семантичному
- морфолого-словотвірному
- бінарному (лексико-семантичний та словотвірний)

Спробуємо класифікувати радянські топоніми Миколаївської області на лінгвістичних засадах за цією систематизацією.

- 1) **Лексико-семантична класифікація** - досліджуємо значення топоніма, його семантичну природу, що саме він позначає: явище, діяльність, ідеологічні засади, стан. Тут варто сказати про мотив та значення номінації, за словами мовознавців, це причина з якої об'єкту з-поміж

різноманітних варіантів надається певна назва. А. Титаренко в своїй статті пише про два номінативні аспекти: природний, а також той, який обумовлений діяльністю людини. Для ідеолого-навантажених топонімів важливим є соціальний мотив (назви передають яскраво виражене ідеологічне повідомлення):

- антропоніми (назви, що пов'язані з іменами радянських політичних та військових діячів): *Леніне, Ленінка, Кірове, Фрунзе, Чапаївка*, а також такі урбаноніми як: *вул. Кірова, вул. Калініна, вул. Потьомкіна, вул. Пушкіна, вул. Фалєєва, вул. Будьонного*, тощо
- абстрактна лексика (назви, що позначають узагальнені цінності радянської епохи): *просп. Перемоги, просп. Миру, просп. Слави, вул. Правди*;
- політико-ідеологічні топоніми (назви, пов'язані з комуністичною ідеологією): населені пункти під назвами *Червона Знам'янка, Червона Українка*. Урбаноніми: *вул. Соціалістична, вул. Радянська, вул. Комуністична, вул. 61-го Комунара, вул. Партизанської Іскри*;
- темпоральні топоніми (пов'язані з датами, річницями): *вул. 60-річчя Жовтня, вул. 50-річчя СРСР, вул. 8 Березня*;
- назви, що позначають трудову тематику (пов'язані з промисловістю, трудовими класами, індустріалізацією): *вул. Трудова, вул. Індустріальна*, такі населені пункти як *Незаможник, Радсад, Пролетарське* – так само яскраво демонструють поділ соціального життя «радянської людини»;
- топоніми, пов'язані з молоддю та дитячими організаціями, а також лексеми, що «прославляли досягнення» радянського устрою

(служували для виховання, так званого, «радянського громадянина»):
вул. Комсомольська, вул. Піонерська, вул. Молодіжна, населені
пункти: *Мирне, Вільне, Правда*, тощо.

Як зазначає дослідник В. Дроздов, радянська топонімічна політика навмисно впроваджувала механізми «соціальної амнезії», впроваджуючи десятки однакових назв, вони не несли жодної географічної чи історичної цінності для пересічного громадянина [13].

Важливою для нас є праця І. Корнієнко, де було проаналізовано граматичну структуру 920 ойконімів Миколаївщини. Дослідниця виокремила такі структурно-граматичні позиції [24].

За синтаксичною формою топоніми поділяються на:

- синтаксичні словосполучення, яких нараховано – 127 (13,8%).
Наприклад: *Зелений Гай, Червона Долина, Петрово-Солониha*, тощо;
- складні ойконіми, що складаються з декількох коренів – 197 топонімів (21,4%). Наприклад: *Білоцерківка, Новofедорівка, Гуляйгородок*, тощо;
- прості ойконіми, які мають в основі лише 1 корінь, це найбільш продуктивна група, адже їх налічується близько 596 назв (64,8%).
Наприклад: *Вишневе, Трудове, Мар'янівка*.

Варто зауважити, що ойконіми є переважно іменниками, але існує поділ на субстантивні та ад'єктивні. Іменникові становлять 70,1% (556 одиниць), прикметникові – 29,9% (237 назв). Іменникові топоніми, а це 58,6% мають суфіксальну будову. Левову частку також становлять форми жіночого роду – 60,4% (456 топонімів), середнього – 33,2% (251 назва), а чоловічого лише 6,4% (48 назв). Щодо прикметникових форм, то там переважають відносні прикметники – 147 назв, присвійних – 72 назви, якісних – 18 назв. Майже відсутні множинні форми серед топонімів, всього 44 назви.

Звернемо увагу на двослівні конструкції, І. Корнієнко пише, що більшість таких назв утворені на основі кольору, а саме компонента «червон»: *Червоний Став, Червона Зірка, Червоний Орач, Червоні Кошари, Червона Українка, Червона Знам'янка*, тощо.

2) Морфолого-словотвірна класифікація (досліджуємо оніми за граматичною формою, словотвірними засобами та їхньою структурною побудовою): (див. додаток А)

а) суфіксальні назви (суфікси вказують на належність до певної соціальної або професійної групи, дії чи ознаки):

- суфікс -ар- (особа, що пов'язана з громадою або певним ремеслом): у межах міста Миколаїв: *просп. Комунарів, вул. Шахтарів*. Обласні топоніми: *с. Токарівка* (Веселинівського району), *с. Лимарі* (Вознесенського району), *с. Гончарівка* (Первомайського району), *с. Вівчаріве* (Братського району). Червоний Орач – це цікавий випадок того, як радянська влада штучно використала суфікс -ач для прославлення праці селянина;

- суфікс -єць/-ець- (особа, що входить до складу військового формування): *вул. Гвардійців* (похідне вул. Молодогвардійська).

- суфікс – ист- (зазвичай позначає професійне спрямування):
вул. Трактористів.

- суфікс -іст- (позначає ідеологічну приналежність):

- *вул. Інтернаціоналістів, вул. Чекістів*.

- суфікс -ник- (часто позначає професію): *вул. Будівельників*.

б) безсуфіксальні назви (топоніми, що складаються лише з кореня слова, суфікс відсутній): *Ленін, Кіров, Жовтень, Мир, Перемога*.

2) складні топоніми (назви, що утворені поєднанням декількох морфем):

- *вул. Комсомольська* (ком + сомол + ськ + а)

- вул. *Молодогвардійська* (молодо + гвард + ій+ ськ + а)
- вул. *Жовтнева* (жовтн + ев + а)
- вул. *Соціалістична* (соціал + іст + ичн + а)
- вул. *Технічна* (техн + ічн + а)

3) **мнимі слова** (такі топоніми, що для сучасного мовця є незрозумілими, в нашому випадку, це прізвища «радянських героїв», що в контексті історичних втратили актуальність):

- вул. *Дзержинського, вул. Кірова, вул. Фрунзе, вул. Будьонного, вул. Чапаєва, вул. Свердлова, вул. Ворошилова, вул. Калініна, вул. Молотова.*

4) **топоніми, що є словосполученнями** (багатослівні назви, що мають у своєму складі іменники, прикметники, числівники, тощо):

- вул. *8-го Березня, вул. 40-річчя Перемоги, вул. Героїв Сталінграду, вул. Дружби народів, вул. 50 років Жовтня, вул. 61-го Комунара, вул. 295-ї стрілкової дивізії, вул. 28 Армії, вул. Адмірала Ушакова, вул. Ганни Дівіної, вул. Дунайської Флотилії, вул. Комісара Мартинюка, вул. Івана Мічуріна.*

5) **топоніми, що є прикметниками:**

а) безпрефіксальні прикметники (утворені від іменника за допомогою суфікса): вул. *Трудова, вул. Мирна, вул. Піонерська, вул. Гвардійська, вул. Комсомольська, вул. Промислова, вул. Революційна.*

б) префіксальні прикметники (у комуністичній топоніміці майже не використовуються, притаманні дієсловам, рідше прикметникам).

Отже, ґрунтовний аналіз топонімії на Миколаївщині допоміг виявити основні принципи за якими тоталітарна система маркувала простір. Штучне насадження ідеологем, що позначали колір (37,4% топонімів, які в своєму складі мали «червоний»), концептуальні положення (*Пам'ять Комунарів*), соціально-класові назви (*Незаможник*), така номінація повністю підривала значення природного денотата. На морфологічному та граматичному рівнях –

прослідковується уподібнення назв, превалюють форми жіночого роду із суфіксами -инк-, -івк-, -а-, -к-, а також ад'єктивні форми середнього роду на -ове- та -ськ-.

Таким чином, топонімічний ландшафт за радянської влади постає типізованим та уніфікованим лексично, граматично та морфологічно простором, який спрямований на руйнування локальної історії регіону.

2.3. Топонімічна політика та бінарна класифікація в межах Миколаївщини

Бінарна класифікація поєднує в собі значення слова та його морфологічну структуру, також характерним є протиставлення всередині топонімічної системи. О. Карпенко спростувала міф про те, що власна назва виконує лише вузьку роль номінації, і не має свого лексичного значення, тобто назва не могла формувати свідомість. Власне, дослідниця ввела таке поняття – власна назва, а саме топонім є носієм вербальної, невербальної та енциклопедичної функції [19]. У нашому дослідженні ми фокусуємось на зіставленні дорадянських та радянських онімів в місті Миколаїв та області.

1) Локальна дорадянська топонімія Миколаївської області була безпосередньо пов'язана із історією, специфічними рисами місцевості, сільським господарством, суднобудівною діяльністю, архітектурою. Такі вулиці як: *Адміральська, Корабельна, Плотницька, Купецька, Набережна* – є яскравими прикладами дотримання характерних для міста засад. Натомість, радянська топоніміка штучно уніфіковувала назви (*Леніна, Кірова, Жовтневе, тощо*), навмисно стираючи кордони ідентичності. В. Лизанчук у своїй праці пише про те, що радянська влада повністю ігнорувала специфіку конкретної місцевості заради ідеологічної типізації [31].

2) Топоніми до радянського втручання мали здебільшого прозору семантику: *Сінна* (зберігання складів сіна), *Рибна* (від розташування рибних лавок). Місцевий мешканець одразу розумів мотивацію йти на ту чи іншу вулицю, міг підказати дорогу без плутанини, адже назва слугувала енциклопедією побуту та географії. Радянська назва мала зв'язок лише з ідеологічним денотатом: *вул. Дзержинського, вул. Матросова* не мали нічого спільного з історією міста Миколаїв, вони лише показували повідомлення про «героя революції/війни». Мовознавці називають такі процеси деонімізацією.

3) Ґрунтовний аналіз топонімії Миколаївської області засвідчує, що радянські назви мали здебільшого русифіковані форми, що були невластиві українській словотвірній системі. Наприклад, *вул. Рибачька* (замість унормованого Рибальська), скалькована форма з російської, тому що суфікс *-ачьк-* не є нормативним у цьому значенні. *Вул. Кузнецька* так само русифікована, вона відображає російське слова («кузнец»), замість звичної для української - Ковальської. Платформа «MY ART» у партнерстві з Агенцією розвитку міста Миколаїв зафіксувала 48 таких топонімів, де порушена орфографічна норма або наявні русизми. 22 таких назви було виправлено та перейменовано у 2022 році [12].

4) Творення колективної пам'яті, зв'язок між поколіннями формувались за допомогою топонімії, натомість більшовицька влада втілювала в реальність ідею нав'язаної меморіалізації. Жителі області та міста мали постійно вживати назви, які нагадували про революціонерів, борців, воїнів, яких вони могли не знати та не ідентифікувати зі своєю територією. Мовознавець О. Гриценко описує це як примусове меморіальне споживання [11].

Розглянемо також класифікації інших провідних лінгвістів мовознавців. Одним з перших авторів лексико-семантичної класифікації був

П. Полянський, який диференціював місцеві назви на дві основні групи:

1) назви, утворені від імен власників поселень або персоналій:

- *вул. Потьомкіна, вул. Фалєєва, вул. Грейга, вул. Бронштейна;*

2) назва, що є показником топографічного/ідеологічного положення:

- *вул. Перемоги, вул. Дружби Народів, вул. Трудова.*

Класифікація австрійського мовознавця та основоположника школи порівняльно-історичного вивчення ґраматики слов'янських мов

Ф. Міклошича описує принцип семантичного поділу географічних назв. Мовознавець виокремлює 10 груп топонімів, що позначають:

- 1) землю: *вул. Уральська, вул. Сибірська*;
- 2) воду: *сmt. Єланець* (не є ідеологізованим топонімом, адже походить від переходу назви річки Єланець);
- 3) рослинність: *вул. Лісова* (зустрічалась рідше, неідеологізований топонім);
- 4) тваринний світ: такі оніми не були характерними;
- 5) колір: *вул. Червона Гвардія, вул. Червоноармійська*;
- 6) будівлі: *вул. Заводська, вул. Шкільна*;
- 7) заняття людей: *вул. Трактористів, вул. Трудова, вул. Будівельників*;
- 8) знаряддя праці: непритаманна назва топоніму в місті Миколаїв;
- 9) етнічні назви: *вул. Дружби Народів, вул. Болгарська*;
- 10) суспільний лад: *вул. Радянська, вул. Інтернаціоналістів, вул. Комунарів*.

Отже, система топонімічної радянської політики, що реалізовувалась на Миколаївщині підпорядковувалась не географічним реаліям, а полягала у ідеологізованому символізмі кожної назви. Оніми були семантичними одиницями державної пропаганди, що активно транслиувала у свідомість громадян такі цінності як: відданість комуністичній владі, героїзм, колективізм, і т. д. Топонімічний ландшафт області перетворився на карту політичної свідомості, де замість нейтрально-забарвлених годонімів з'явилися ідеологічні назви (*Піонерська, Комунарів, Соціалістична*), абстрактні символи, що не були притаманні історії міста (*Мир, Труд, Дружба Народів*), антропоніми (*Лягін, Кіров, Ленін*). Система таких урбанонімів забезпечувала певне маркування території, куди б не йшов громадянин, він обов'язково наштовхувався на мовні коди комуністичної пропаганди. Навмисна складність та офіційність проаналізованих морфологічно назв слугували для віддалення

топонімів від народного мовлення й закріпленню «недоторканної» радянської символіки.

Декомунізація актуалізувала питання очищення мови міста та області через призму топонімів. Вона не тільки змінила таблички, а допомогла жителям Миколаївщини зрозуміти важливість збереження своєї національної пам'яті та локальної історії, а не нав'язаного радянського сценарію.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Системний аналіз онімів в Миколаївській області показує, що топонімічний ландшафт регіону пережив глибокі трансформацію внаслідок радянської політики. Зміни були притаманні назвам населених пунктів, вулиць, скверів, проспектів.

Граматичний аналіз показав, що звична словотвірна система зберегла традиційні українські морфологічні моделі – суфіксальні форманти жіночого роду на -к(а), -івк(а) / -овк(а), -ин(а), -иц(я). Мовна форма не змінилась під впливом тоталітарної політики, трансформація торкнулась лише змісту топонімів.

Бінарне порівняння дорадянських та радянських топонімів виявило конфлікт між двома системами, а саме: два різні розуміння для чого взагалі існує назва, як позначення географічних, історичних та природніх реалій чи задля позначення всеохопної влади.

Декомунізаційні процеси 1-го етапу в 2016 році поклали юридичне підґрунтя, які були покликані усунути ідеологічні марксистські та ленінські територіальні маркери. Натомість введені автохтонні відгідронімні та історичні топографічні пласти.

2022-2026 роки (2-ий етап) – початок повномасштабного вторгнення, який вже на іншому рівні актуалізував та розширив декомунізаційні реформи. Цей етап очистив мовний простір від русифікованих форм, радянських міфів, запустивши процес переосмислення ментального словника мовців. Введення нових топонімів на позначення вулиць – на честь героїв російсько-української війни яскраво засвідчують те, що топонімічний ландшафт області трансформується від нав'язаних ззовні назв на ті, що перегукуються із подіями в регіоні.

РОЗДІЛ 3. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЦЕПЦІЇ ДЕКОМУНІЗОВАНИХ ТОПОНІМІВ

3.1. Соціальні та мовні чинники ставлення до змін в топонімічному ландшафті на прикладі Миколаївщини та інших регіонів України

Топонімічний ландшафт є складовою символічного простору суспільства, він перебуває у безпосередній взаємодії із соціальними, культурними та мовними критеріями.

Сприйняття трансформацій є складним процесом, адже залежить від того, яким є мовний профіль людини, представником якої соціальної групи вона є, місце проживання, система цінностей та поглядів завдяки яким особа сприймає навколишній світ. Джошуа Фішман, американський соціолог, пише про те, що мовні засади формуються за допомогою соціальних чинників та ідеологій [55]. Перцепція декомунізованих топонімів – це взаємовідносини між мовними чинниками, самоідентифікацією, ідентичністю та владою.

Соціальними чинниками, які стали ключовими для нашого дослідження є вік, освіта, досвід воєнних дій. Результати анкетування (38 респондентів), що було проведено в межах соціолінгвістичного експерименту, показують вікову диференціацію, де більшість опитуваних становить молодь 18-25 років (65,8%) (див. додаток Б, діаграма Б.1.), саме ця вікова група висловила найбільшу підтримку процесу перейменування. Представники старших вікових груп (50+) є нейтральними або скептично-налаштованими. Можемо стверджувати, що це відповідає тенденціям, зафіксованим у наукових працях, а саме формування особистостей тих осіб, що відбувалось за радянської доби, мають сильніший ментальний зв'язок із усталеними назвами, які вже стали частиною їхньої підсвідомості.

На думку опитаних жителів Миколаївщини (39,5%), вік – одна з ключових засад, яка визначає ставлення до декомунізації топонімів в області. (див. додаток Б, діаграма Б.2.) Емоційна прив'язаність або поняття топофілії (глибокий ментальний зв'язок людини до території) також посідає перше місце серед усіх чинників, переважна більшість респондентів обрали цю відповідь, що не є випадковим: топоніми це не просто декларативна назва, вони виконують функцію «місць пам'яті», як писав видатний французький історик П'єр Нора, він пише, що ці об'єкти зберігають персональний та колективний досвід, і якщо відбуваються різкі зміни, вони призводять до психологічного дискомфорту [37].

Мова також займає окреме місце в соціолінгвістичному аналізі, адже вона виступає не лише засобом комунікації, це маркер ідентичності, який утворює перцепцію до знакової системи простору. Більшість опитаних вдома послуговуються українською мовою – 44,7 %, виключно російською говорять 15,8% рецензентів, 23,7% – двома мовами, 15,8% – говорять суржилом. (див. додаток В, діаграма В.1.)

Важливим фактором є зміна мовної поведінки після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Відтак, 55,3% опитаних посилили вживання української мови, що свідчить про зростання престижності української мови та прийняття нових назв. 23,7%. перейшли повністю на українську мову, і лише 14,8% зазначили, що їхня мовна поведінка не змінилась. (див. додаток В, діаграма В.2.) [35].

Зростання мовної свідомості є важливою соціолінгвістичною зміною, яка співвідноситься із позитивним ставленням до декомунізаційних процесів. Таким чином, можемо стверджувати, що ті, хто перейшли або посилили вживання української мови – підтримка перейменувань є сильною, ті, хто поведінку не змінили, ставляться до глобальних трансформацій топонімічного

ландшафту стримано або нейтрально. Мовні установки і практики є невіддільними одна від одної.

Рівень обізнаності із законодавчою базою також є важливим соціальним чинником, відтак про Закон України «Про засудження комуністичного режиму та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» знає лише 36,8% опитаних, але з деталями не ознайомлені, 23,7% - не чули про ухвалення закону зовсім. (див. Додаток Г, діаграма Г.1.) Варто зауважити, що перейменування номінативів – це частина корпусного планування мови, вплив на мовний простір суспільства. Анкетування свідчить про недостатню інформаційну складову планування [35].

Рівень освіти може допомогти осмислити процес декомунізації у ширшому вимірі, пов'язуючи це із формуванням національної самоідентичності, євроінтеграції, тощо. Цю тезу в своїй праці доводить відомий історик М. Брайчевський, який пише про боротьбу за простір, яка водночас є боротьбою за сенси [5]. Декомунізація виступає не лише декларативним перейменуванням назв, це переосмислення свого національного коду, який не є нав'язаним ідеологічною владою.

Милозвучність та доцільність топонімів також відіграє важливу роль. 39,5% опитаних оцінили перейменування як «скоріше вдалі», 31,6% респондентів поставились до нових назв «нейтрально», 10,5% - оцінили як «дуже вдалі», 7,9%, натомість, охарактеризували топоніми як «скоріше вдалі», 5,3% зазначили, що вони є «зовсім невдалими». (див. додаток Г, діаграма Г.2.) Тенденція показує, що лише адміністративного перейменування недостатньо, підтримка населення може бути забезпечена лише в синтезі із мовним, культурним та історичним контекстом регіону. В місті Миколаїв, повернення назви вул. Соборної (однієї з центральних вулиць міста) сприйнялась

містянами позитивніше, ніж нейтральні числові назви (9-та Слобідська, 3-тя Слобідська, тощо), один з учасників опитування пише про них так: «Вони не мають жодної прив'язки до міста».

Життєвий досвід та статус громадян впливає на надані ними відповіді. 71,1% проживає за місцем реєстрації, 7,9% опитуваних є внутрішньо переміщеними особами, 5,3% наразі перебувають за кордоном, решта визначили інший статус. Прослідковуємо закономірність: внутрішньо переміщені особи, на яких могла вплинути окупація або досвід бойових дій – показують підвищену чутливість декомунізації, перейменування ідеологічних радянських назв сприймається як акт відновлення історичної пам'яті. Київський міжнародний інститут підтверджує цю статистику, зростання підтримки декомунізаційних процесів значно вище серед громадян, які пережили наслідки російської агресії.

Отже, ставлення до змін топонімічного простору – це результат соціальних чинників, вікової категорії, мовної ідентичності, рівня правової обізнаності, освіти, патріотичних поглядів, перцепції нових назв та особистого досвіду опитуваних. Для того, щоб декомунізовані топоніми підтримувались громадою, потрібно враховувати специфіку певного регіону, а також забезпечити мовно-культуру доцільність нових номінацій.

3.2. Оцінка процесів декомунізації топонімії мешканцями Миколаївської області

Миколаївська область – це регіон, де процеси декомунізації викликають суспільний резонанс. По-перше, прифронтове становище Миколаївщини з перших днів повномасштабного вторгнення, по-друге, через складний мовний ландшафт мешканців.

Опитування, яке було проведене в межах цього дослідження дає змогу здійснити аналіз того, як жителі Миколаївщини ставляться до процесу та результатів декомунізації та деколонізації.

Серед 38 учасників, 15 осіб (39,5%) (див. Додаток Д, діаграма Д.1.) проживають у Миколаївській області.

Одним з ключових питань став рівень обізнаності про конкретні перейменування в місті Миколаїв та області. Відтак, запитання про перейменування таких вулиць як: *вул. Держинського на вул. 3-тю Слобідську, вул. Радянську на вул. Соборну, вул. Олександра Матросова на вул. Михайла Козлова, вул. Васляєва на вул. Театральну* – 83,3% опитаних миколаївців відповіли ствердно (вони знають декілька топонімів). Це свідчить про достатній рівень обізнаності громадян, варто зауважити, що жоден з респондентів не відповів, що знає кожен нову назву. (див. Додаток Д, діаграма Д.2.)

Рівень обґрунтованості перейменувань у Миколаївській області по шкалі від 1 (зовсім необґрунтовано) до 5 (цілком обґрунтовано) становить в середньому 4,1, це свідчить про позитивне ставлення до милозвучності та обґрунтованості нових назв, хоча існують певні застереження щодо окремих перейменувань.

Варто зауважити, процес декомунізації не може відбуватися без залученості громади, адже перейменування, що не враховують думку жителів ризикують нагнати на шквал критики, спротив або байдужість. Лише 3 особи з

усіх опитаних вважають, що мешканці Миколаївщини були повноцінно залучені до обговорень доцільності нових назв. 10 осіб вважають, що залучення було частковим, 4 особи надали відповідь «я не знаю», 1 особа вказала, що рішення ухвалювались без залучення спільноти. Отже, системною проблемою Миколаївської області є дефіцит залученості мешканців до декомунізаційних рішень.

Темп перейменувань також є важливим фактором. За нашим опитуванням 33,3% відсотки вважають темп перейменувань повільним, 27,8% вбачають оптимальну швидкість введення нових назв, 22,2% важко оцінити цю категорію, 16,7% думають, що темп є надто швидким. Розбіжність думок свідчить про суперечливість та непевність суспільної думки на Миколаївщині. Коментарі учасників також це засвідчують, окремі респонденти наголошують на тому, що прискорення темпів ведення нових топонімів призведе до малоінформативних або нейтральних назв.

Мешканці вважають вдалим перейменування *вулиці Радянської на вулицю Соборну*, як відновлення автентичної дорадянської назви. Один з учасників зазначає: «Соборна – повернення історичної назви», можемо зробити висновок, що такі перейменування сприймаються позитивно, і вважаються органічними та притаманними місту Миколаїв. Громадське схвалення також отримують вулиці перейменовані на честь загиблих захисників міста: *вул. Логінова* (мешканець перейменованої вулиці, а також захисник України), *вул. Гліба Бабіча*, *вул. Ігоря Бедзая*.

Такі вулиці як: *6-та, 3-тя, 10-та Слобідська, вул. Захисників Миколаєва, вул. Повітряних Сил* піддаються суспільній критиці, адже вони позбавлені прив'язки до місцевої історії та культури, також вони не формують нових семантичних зв'язків. Зауважимо, що перейменування є вторинним процесом, це привласнення нової назви вже існуючому об'єкту. Вторинне

перейменування завжди вимагатиме суспільної згоди для того, щоб продуктивно закріпитись в мові та свідомості громадськості. Коментар одного з респондентів яскраво це демонструє: «Часто Миколаївщині притаманні перейменування доволі формального типу: *вул. Вишневі, Яблуневі, Шкільні*, тощо. На мою думку, ця нейтралізація не сприяє збереженню національної та місцевої ідентичності». Перейменування такого населеного пункту як *Южноукраїнськ на Південноукраїнськ* критикується через свою формальність: «Краще б таки вибрали *Гард чи Бузький Гард*» - вважає один з опитуваних. Місто Первомайськ також зазначається як невдало перейменований населений пункт.

Важливим для нас було зафіксувати ставлення до перейменувань після початку повномасштабного вторгнення. 12 осіб 66,7% стали підтримувати перейменування більше, 5 осіб – 27,8% зазначають, що позиція не змінилась. 1 особі - 5,5% було «важко відповісти». Російська агресія стала каталізатором посилення суспільного запиту на декомунізацію назв як акт відмежування себе від ворога.

Низка учасників опитування зазначила, що процес трансформації топонімії можна покращити за допомогою залучення істориків, філологів, краєзнавців; проведення публічних обговорень, опитувань та анкетувань; надання пріоритету відновленню автентичних дорадянських назв; відмова від суто нумерованих або рослинних замінників.

Підсумуюмо, що оцінка декомунізаційних процесів мешканцями Миколаївської області є позитивною. Підтримка реномінації набула широкого та масового характеру після лютого 2022 року, однак мешканці вимагають вищої якості нових топонімів, більшу прозорість та залученість громадян до вибору топонімів, а також роботу із збереження місцевої, історичної пам'яті.

Декомунізація в регіоні не є завершеною ні на рівні формальностей, ні на рівні суспільного сприйняття. (див. додаток Е, діаграма Е.1,2.)

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Соціолінгвістичне дослідження перцепції декомунізованих топонімів засвідчує, що перейменування топонімів не є лише адміністративним явищем, це складний філологічний компонент, що поєднує в собі мовну ідентичність, традицію номінації, а також поняття колективної пам'яті.

Назви вулиць проспектів, бульварів перестають бути нейтральними, це невід'ємна частина мовної картини кожного індивіда. Заміна ідеологічно маркованої лексики на нейтральну назву зустрічає опір громадян, такий процес має не ідеологічне підґрунтя, це скоріше психолінгвістична природа.

Респонденти, що активно послуговуються українською мовою – показують вищий рівень перцепції нових назв, також вони швидше адаптуються до географічних трансформацій. Після повномасштабного вторгнення, зокрема на Миколаївщині, зросла лояльність до української мови, надалі це поширилось на посилення підтримки перейменувань. Доходимо висновку, що мовне самовизначення та ставлення до символічного простору перебувають у тісній взаємодії.

Ономастична влучність та доцільність нових назв також є одним з ключових аспектів нашого аналізу. Відкриті відповіді, надані респондентами демонструють інтуїтивне розрізнення назв з притаманною місцевості номінацією, назвами, що повертають дорадянський пласт топонімів та назвами, що є нейтральними та позбавлені будь-якого зв'язку з місцевістю. Такі номінації не виконують свою пряму функцію – номінативну, вони лише позначають об'єкти, але не можуть ідентифікувати. Така тенденція суперечить основному принципу, який вивів Ю. Карпенком: номінація має показувати реальний зв'язок між знаком та позначуваною місцевістю.

Процес декомунізації є тривалим та має бути спланований на таких рівнях: законодавчому, адміністративному та соціолінгвістичному. Продуктивність перейменувань засвідчує рівень суспільного прийняття нових назв.

ВИСНОВКИ

Топонімічна політика в період комуністичного ладу була потужним інструментом ідеологічного впливу та пропаганди, що намагалась повністю радянізувати суспільний простір. Знищення згадок про локальні історичні та культурні пам'ятки, зміна їх на ідеологічно забарвлені назви на честь радянських діячів, символів комуністичної епохи призвели до втрати культурної пам'яті та української історичної свідомості, натомість відбувалась уніфікація ландшафтного простору за допомогою централізованого впливу радянської влади.

Після здобуття Україною незалежності розпочались поступові кроки до декомунізації топонімів, справжній системний процес, що підкріплювався законодавством розпочався лише після Революції Гідності та ухвалення у 2015 році низки законів, що забороняють використання радянської символіки в публічному просторі. Законодавчі механізми передбачають активну участь місцевих громад, топонімічних комісій у процесі перейменування, меморіалізацію українських національних героїв, а також створення нових назв із урахуванням місцевої історичної та культурної специфіки.

Комуністичний період характеризувався формуванням офіційної ідеологічної картини світу в Україні, зокрема, в Миколаївській області. Назви площ, проспектів, вулиць, на яких ми фокусуємось у нашому дослідженні відображали загальний та панівний політичний наратив, який сповідувала радянська політична верхівка. Докладний аналіз процесу декомунізації топонімів набуває неабиякої актуальності, оскільки дає змогу простежити мовні механізми втілення пропаганди в повсякденному житті містян.

У роботі проаналізували топоніми Миколаївщини крізь призму лексико-семантичної, морфолого-словотвірної та бінарної класифікації, що дозволяє

якомога ґрунтовніше досягнути механізми ідеологічного впливу на мовний простір, який формувався за радянської доби.

По-перше, лексико-семантична класифікація топонімів на Миколаївщині виявила, що здебільшого оніми виконували функцію символічного маркування простору, що була спрямована на побудову єдиної, колективної пам'яті у жителів. Годоніми були насичені ідеологічно заангажованими значеннями, а саме прославляли вождів, ідеологів, героїв війни, колективізм, соціалістичну працю, комсомол і т. д. Номінативи не лише були створені для позначення об'єктів, а й виконували пропагандистську функцію, спряючи нормалізації радянського політичного режиму через повсякденне вживання таких топонімів.

По-друге, морфолого-словотвірний аналіз продемонстрував, що структура комуністичних топонімів підпорядковувалась певним словотвірним моделям, що стандартизували процедуру створення топонімів, а також робили їх функціональними з точки зору нав'язування ідеологізованих ідей. Наприклад, суфіксальні іменники вказували на приналежність до певного соціального прошарку або професійної групи (вул. Будівельників, вул. Шахтарів). Антропоніми зазвичай увіковічнювали прізвища радянських діячів (вул. Леніна, вул. Чапаєва). Словосполучення формували синтаксичні конструкції, що були здатні передавати складні ідеологічні змісти (вул. Героїв Сталінграда, вул. 40-річчя Перемоги). Наведені приклади свідчать про навмисну мовну стандартизацію, яка несла в собі конотацію «правильного» уявлення про світ та служила ідеологічним цілям.

Особливу увагу також привертає повторюваність радянського топонімічного ландшафту з чого випливає повна відсутність врахування локальних історичних подій та регіонального контексту. Переважна більшість

назв були уніфікованими по всій території СРСР, що знищило унікальність міського простору та створило єдину картину світу «радянської» людини.

Соціолінгвістичне дослідження засвідчило неоднозначне ставлення населення до перейменувань, сформувалась вибірка: молодше покоління та жителі міста сприймають нові топоніми позитивно, натомість старше населення є більш консервативним, пов'язуємо це із звичкою та усталеною прив'язаністю до вже добре знайомих форм.

Анкетування респондентів з різних куточків України підтвердило, що Миколаївщина за рівнем громадського сприйняття нових назв тяжіє до середнього показника по всій країні.

Таким чином, декомунізація Миколаївщини постає як різноплановий та багатовимірний механізм, який поєднує в собі лінгвістичні, правничі та соціально-психологічні засади. Кінцева мета політики декомунізації полягає в не просто заміні назв, а у відновленні мовних, територіальних, історичних та культурних зв'язків, які забезпечуються завдяки новим топонімам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Армашевська Т. В. Географо-топонімічний аналіз території Чернігівської області : дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.11. Київ, 2015. 204 с.
2. Белей Л. О. Українські імена колись і тепер. Київ : Темпора, 2010. 95 с.
3. Беценко Т. П. Вступ до топоніміки : навч. посіб. Суми, 2019. 151 с.
4. Борисенко М. Руйнація традиційного топонімічного простору: політика перейменувань в Україні в 1920–1950-х роках. Народна творчість та етнологія. 2016. № 3. С. 14–22.
5. Брайчевський М. Ю. Приєднання чи возз'єднання? : критичні зауваги з приводу однієї концепції. Торонто : Нові дні, 1972. 66 с.
6. Бучко Д. Г. Принципи номінації в топонімії України. Українське мовознавство. 1991. Вип. 18. С. 60–73.
7. Верховна Рада прийняла закони про декомунізацію. Офіційний сайт Верховної Ради України. 2015. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/124616.html> (дата звернення: 05.05.2026).
8. Висновки Комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування. URL: https://komsamovr.rada.gov.ua/news/Vysnovky_8_skl/Protokol_39/79386.html (дата звернення: 10.05.2026).
9. Герчанівська П. Е. Деколонізація суспільства: Український поворот. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2024. № 2. С. 32–41. URL: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2024.301962> (дата звернення: 11.05.2026).
10. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ : Наукова думка, 1993. 576 с.
11. Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище : монографія. Київ : Інститут політичних і

етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України ; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с.

12. Деколонізація: переосмислення імперського минулого у публічному просторі Миколаєва. Heinrich Böll Stiftung Ukraine. 2025. URL: <https://ua.boell.org/uk/2025/01/27/dekolonizatsiya-pereosmyslennya-imperskoho-mynuloho-v-publichnomu-prostori-mykolayeva> (дата звернення: 11.05.2026).

13. Дроздов В. Конфлікти пам'ятей як виклики процесам деколонізації символічного простору України (на прикладі півдня Одещини). Трансформації історичної пам'яті. 2022. С. 14–16. URL: <https://jthm.donnu.edu.ua/article/view/12742> (дата звернення: 11.05.2026).

14. Дроздов В. Міф і пам'ять: вплив радянського міфотворення на історичну пам'ять населення Південної Бессарабії. Трансформації історичної пам'яті. 2022. С. 14–16. URL: <https://jthm.donnu.edu.ua/article/view/12742> (дата звернення: 11.05.2026).

15. Закон про декомунізацію № 1353. Ligazakon. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T161353?an=108> (дата звернення: 11.05.2026).

16. Закон про декомунізацію № 1377. Ligazakon. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T161377?an=ul-1&ed=2016_05_19 (дата звернення: 11.05.2026).

17. Злобіна Т. Г. Радянський проект організації культурного простору та його роль у створенні «радянської» ідентичності (приклад Львова 50-х – 80-х рр. XX ст.). Наукові записки НаУКМА. Київ. (уточніть вип. і сторінки у своїй копії).

18. Зубко А. Українська ономастика: здобутки і проблеми. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2007. № 15. С. 262. URL:

http://resource.history.org.ua/publ/sid_2007_15_262 (дата звернення: 11.05.2026).

19. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Одеса : Астропринт, 2006. 326 с.

20. Карпенко Ю. О. Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв. Мовознавство. 1974. № 4. С. 45–55.

21. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. Київ : Наукова думка, 1973. 238 с.

22. Коваль А. П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. Київ : Либідь, 2001. 302 с.

23. Конохов С. Рада перейменувала Жовтневий район Миколаївської області. Корабельний. 2016. URL: <https://korabelov.info/2016/05/374400/rada-perejmenuvala-zhovtnevij-rajon-mikolaivskoi-oblasti/> (дата звернення: 12.05.2026).

24. Корнієнко І. А. Граматична структура ойконімів Миколаївської області. (уточніть журнал, рік, вип. і сторінки у своїй копії).

25. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / пер. з англ. С. Шліпченко. Київ : Ніка-Центр, 2004. 184 с. (Серія «Зміна парадигми» ; вип. 7).

26. Кравченко Л. О. Перша хрестоматія з української ономастики. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2020. Вип. 72. С. 347–350. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2020_72_36 (дата звернення: 12.05.2026).

27. Кузіна К. Радянська топоніміка міст як спосіб переписування історичної пам'яті (на прикладі Вінниці 1920–30-х рр.). Історичні і політологічні дослідження. 2017. № 1 (60). С. 40–50. URL: <https://jhpr.donnu.edu.ua/article/view/3951> (дата звернення: 13.05.2026).

28. Купач Т. Г. Топонімія як мовний образ території України. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. 2010. Вип. 21. С. 148–156.

29. Кучабський О. Деколонізація суспільної свідомості українців: досвід топонімічної політики декомунізації. Доктор філософії Олена Степанів: географ, краєзнавець, педагог : матеріали Міжнар. наук. онлайн-семінару (Львів, 20 грудня 2022 р.). Львів : Простір-М, 2023. С. 97–104.
30. Лабінська Г. Топоніміка : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
31. Лизанчук В. Навічно кували кайдани: факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1995. 415 с.
32. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В. Г. Складенко. Київ : Академія, 2014. 544 с.
33. Лучик В. В. Принципи й критерії номінації та відновлення історичних назв у топонімії України. Українська мова. 2009. № 4. С. 28–33.
34. Масенко Л. Т. Мова радянського тоталітаризму. Київ : Кліо, 2017. 240 с.
35. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ : Видавн. дім «КМ Академія», 2010. 243 с.
36. Методичні рекомендації щодо перейменування вулиць. Український інститут національної пам'яті. URL: <http://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/perejmenuvannja-vulyc.pdf> (дата звернення: 14.05.2026).
37. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр. А. Рєпи. Київ : КЛІО, 2014. 272 с.
38. Ономастика України та етногенез східних слов'ян : зб. наук. пр. / відп. ред. І. М. Желєзняк. Київ, 1998. 234 с.
39. Постанова щодо декомунізації. Ligazakon. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DH35H00B?an=3> (дата звернення: 15.05.2026).

40. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 09.04.2015 № 316-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text> (дата звернення: 11.05.2026).
41. Про Голодомор 1932–1933 років в Україні : Закон України від 28.11.2006 № 376-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text> (дата звернення: 11.05.2026).
42. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 11.05.2026).
43. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті : Закон України від 09.04.2015 № 314-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-viii#Text> (дата звернення: 11.05.2026).
44. Про реабілітацію жертв репресій : Закон України від 17.04.1991 № 962-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text> (дата звернення: 11.05.2026).
45. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років : Закон України від 09.04.2015 № 315-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19/ed20230331#Text> (дата звернення: 11.05.2026).
46. Про увічнення учасників Революції Гідності : Закон України від 12.05.2015 № 984-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-19#Text> (дата звернення: 11.05.2026).
47. Репортаж про перейменування в Миколаєві. UP.mk.ua. URL: <https://up.mk.ua/uk/articles/139717> (дата звернення: 15.05.2026).
48. Репортаж: декомунізація у Миколаєві. Nikvesti.com. URL: <https://nikvesti.com/news/politics/83723> (дата звернення: 16.05.2026).

49. Рішення Миколаївської міської ради щодо перейменувань. Ligazakon. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/МІ160262> (дата звернення: 11.05.2026).
50. Скржинська М. В. Птолемей Клавдій. Енциклопедія історії України [Електронний ресурс]. URL: <https://www.history.org.ua/?termin=Ptolemej> (дата звернення: 17.05.2026).
51. Таранова Н. До питання про класифікацію топонімів. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. 2015. № 2. URL: <https://nzg.tnpu.edu.ua> (дата звернення: 17.05.2026).
52. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2013. Вип. 9 (2). С. 171–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2013_9%282%29__24 (дата звернення: 17.05.2026).
53. У Миколаєві перейменували 129 об'єктів: пр. Жовтневий став Богоявленським. Корабельний. 2016. URL: <https://korabelov.info/2016/02/363387/u-mykolaievi-perejmenuvaly-129-ob-ektiv-pr-zhovtnevyj-stav-bohoiavlenskym/> (дата звернення: 17.05.2026).
54. Худаш М. Л. З історії української антропонімії : монографія / відп. ред. Д. Г. Гринчишин ; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. Київ : Наукова думка, 1977. 235 с.
55. Fishman J. A. The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society. Rowley, MA : Newbury House Publishers, 1972.250 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

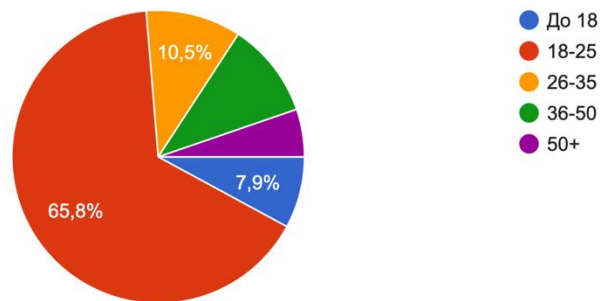
МОРФОЛОГО-СЛОВОТВІРНА КЛАСИФІКАЦІЯ

Модель	Афіксальний показник	Приклади	Тип топоніма
Суфіксальна від антропоніма	-івк(а)/-евк(а)	Куйбишівка, Іллічівка	Ойконім
Суфіксальна від антропоніма	-е (с.р.)/нульовий суфікс	Леніне, Фрунзе	Ойконім
Відприкметникова субстантивація	-еве/-ське	Жовтневе, Радгоспне	Ойконім
Прикметниковий атрибут + ім	Червоний(а/е) + іменник	Червона Знам'янка, Червоний Орач	Ойконім
Антропонім у Р.в.	-а, -ого, -ського	вул. Кірова, Дзержинського, Косіора	Урбанонім
Ідеологічний іменник	-	вул. Комсомольська, пр-т Жовтневий	Урбанонім

ВІКОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОПИТУВАНИХ

Діаграма Б.1.

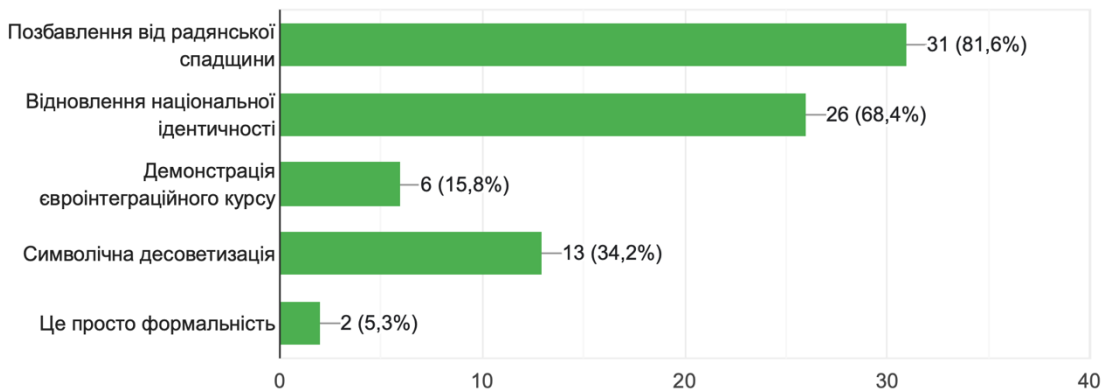
Ваш вік
38 відповідей

ЧИННИКИ СТАВЛЕННЯ ДО ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ТОПОНІМІВ

Діаграма Б.2.

Що, на вашу думку, є головною метою декомунізації топонімів? (оберіть до 2 варіантів)
38 відповідей

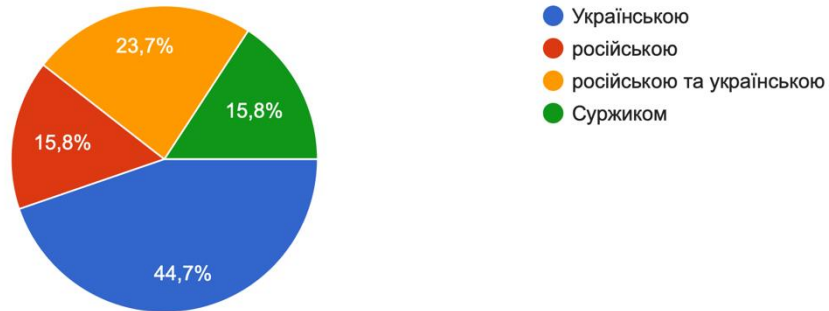
ДОДАТОК В

МОВА ПОБУТОВОГО СПІЛКУВАННЯ РЕСПОНДЕНТІВ

Діаграма В.1.

Якою мовою ви переважно спілкуєтесь у побуті зараз?

38 відповідей

ЗМІНА МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Діаграма В.2.

Чи змінилася ваша мовна поведінка після 24 лютого 2022 року?

38 відповідей

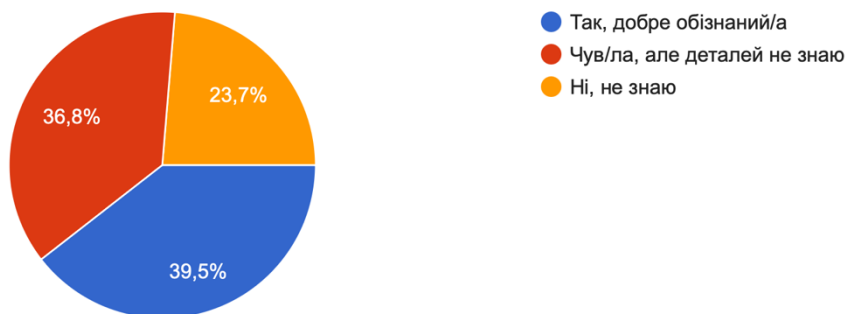

**РІВЕНЬ ОБІЗНАНОСТІ РЕСПОНДЕНТІВ ІЗ ЗАКОНОМ ПРО
ДЕКОМУНІЗАЦІЮ 2015 РОКУ**

Діаграма Г.1.

Чи знаєте ви про закон про декомунізацію 2015 року та перейменування топонімів в Україні?

38 відповідей

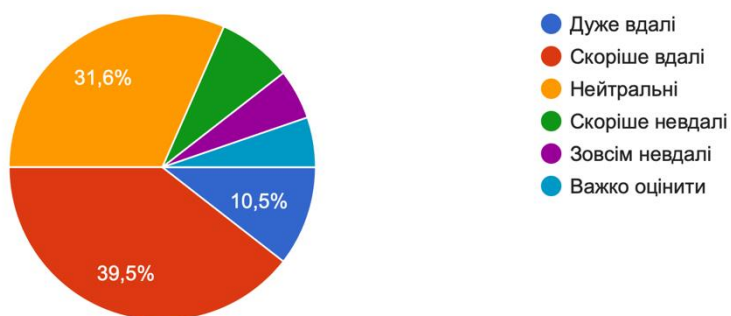

**ОЦІНКА НОВИХ НАЗВ З ТОЧКИ ЗОРУ МИЛОЗВУЧНОСТІ ТА
ДОЦІЛЬНОСТІ**

Діаграма Г.2.

Як ви оцінюєте нові назви з точки зору милозвучності та доцільності?

38 відповідей

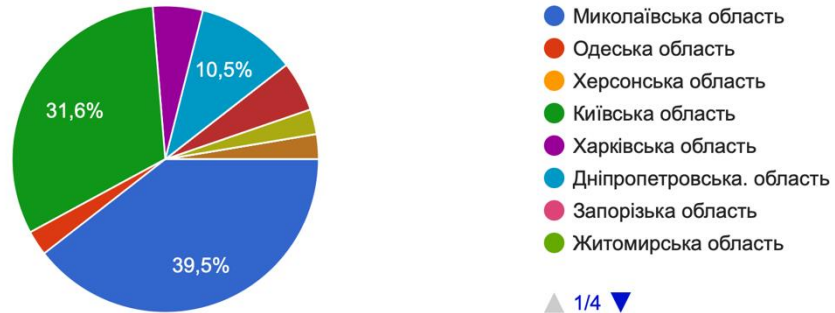

ДОДАТОК Д

РОЗПОДІЛ РЕСПОНДЕНТІВ ЗА РЕГІОНОМ ПРОЖИВАННЯ

Діаграма Д.1.

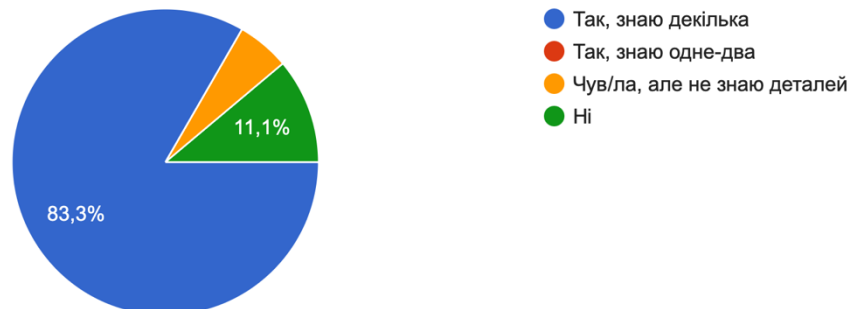
Регіон проживання (або де жили до переміщення)
38 відповідей

ОБІЗНАНІСТЬ ІЗ КОНКРЕТНИМИ ПЕРЕЙМЕНУВАННЯМИ В МИКОЛАЄВІ ТА МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Діаграма Д.2.

Чи знаєте ви про конкретні перейменування в Миколаєві та Миколаївській області (вул. Дзержинського - на вул. 3-я Слобідська, Вул. Ра...а Козлова, вул Васляєва - на вул. Театральну)
18 відповідей

ДОДАТОК Е

ШВИДКІСТЬ ПЕРЕХОДУ НА НОВУ НАЗВУ ВУЛИЦІ

Діаграма Е.1.

Як швидко ви почали вживати нову назву вулиці/населеного пункту?

38 відповідей

ОЦІНКА РЕГІОНАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ У СТАВЛЕННІ ДО ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ТОПОНІМІВ

Діаграма Е.2.

Як ви думаєте, чи відрізняється ставлення до декомунізації топонімів у різних регіонах України?

38 відповідей

